

Mennyország kertjében szép virágot szedek...

Az ég és mennyország, az ég és a föld összeérésének képzetei a szláv néphagyományban

A szláv népek az eget a világegyetem részének, „felső világnak”, isteni alkotásnak tekintik. Leggyakrabban domború tetőnek, fedőnek vagy tetőtartónak képzelik el, amely lefedi a földet. (Slavenska mitologija Enciklopedijski rečnik)

Kőég

Az égbolt kőből van. A kő-égboltról szóló képzetek ismertek az indiai és az iráni népek körében is, az ég és a kő szavak szógyökere ugyanis erre utal. A szanszkritban és óperzsában az *aszman* szó jelentése: kőszikla, kő, ég. A szláv *nebo* (ég) szó – felhő jelentésben – megfelel a latin *nubes*-nak és a lett *debes*-nek. A *nebo* elsődleges jelentése felhős ég, amely a földdel ér össze, amit a szanszkrit *nabhas* (összekapcsolni) szó is alátámaszt.

A déli szláv népköltészetben gyakori képzet szerint az *Ég a világ végén lévő hegyekhez van odakapcsolva*, és szó esik az *égi ajtóról*. Utóbbi motívum – a korábban idézett enciklopédia szerint – megjelenik az indo-európai képzetekben is (*gora* szócikk).

A kőég motívuma a szerb képzetekben való tükröződése: *Vedro bi se nebo prolomilo / A panulo studeno kamenje* (A tiszta ég kettétörne / És hideg kő esne alája). Az ukrán koleda-énekekben: „*A kék kőből (van a) kék ég*” – *Kék kőből, kék ég*”. Az orosz Rjazanka vidékén a felhőtlen tiszta égbolttal kapcsolatban mondják, hogy „*kőég*”, amely az elterjedt hiedelmek szerint az ég égi csapások során feltüzesedik és megtöredezik.

Az eget a keresztény kalendárium jeles napjain megnyílnak. A szerbeknél mindenekelőtt *Bogojavljenje* (Epiphania, a görög katolikusoknál *Úrjelenés*), azaz vízkereszt, valamint Keresztelő Szent János napján. A magyarországi Dráva menti lakócsai horvátoknál nagypénteken nyílik meg az ég (*otpre se nebo*), s aki ezen a napon hal meg, annak a lelke az égbe, illetve mennyországba száll. A Somogy megye nyugati csücskében, Órtiloson élő horvát néphagyomány szerint az égnyílás (*otpreteno nebo, otrpto nebo*) szintén nagypénteken keletkezik.

Az egyszeri asszony is úgy járt, hogy hát hallotta, ha égnyílás van, és aki azt látja, annak a kívánsága teljesül. Lehet akármit kívánni, de csak arra az időre, még az látszik. Azt mondják, ilyenkor meghasad az ég, s azon lehet látni a mennyországba. Csodálatos zene szó hallatszik, ragyogó fényesség látszik... Leginkább nagypénteken éjjel látni.

Az asszonyvári asszony magyar volt, nem tudott jól horvátul. Egyik éjjel ő is látja, hogy égnyílás van. Hogy jobban lássa, kidugta fejét az ablakrácsra. Tudta azt is,

hogy ilyenkor kívánni lehet valamit. Hogyan hát a horvátoktól hallotta, ő is horvátul akarta kérni. Hogy nagy vagyona legyen. Mivel rosszul tudott horvátul, meg hirtelenében meg is zavarodott, a Dej nam, Bog, veliko blago! (Adj Istenem nekem nagy vagyont!) helyett azt kiáltotta: – Dej nam, Bog, veliko glavo! (Adj nekem Istenem nagy fejet!) Így hát az asszonynak akkora feje lett, mint egy szürürosta (gabonarosta). Nem tudta a fejét visszahúzni, úgy kellett a rácsot lefűrészelni.

(Eperjessy Ernő: Órtilosi hiedelmek és mondák.)

A szerb hiedelmek szerint az ég valójában kőtető, és ott ül az Isten kőtrónusán.

Az ég és a föld összeérése, találkozása

A világ népeinek képzetei szerint az ősi, eredeti állapotban az ég és a föld összeért. A magyar népmesék világától nem idegen az égnek a földdel való egyesülését leíró motívum. A hazai Dráva menti horvátok meséiben az égis éri a fán felkapaszkodó fűhős a fa csúcsára érve azt tapasztalja, hogy a föld az éggel egyesül, s az égi világ hasonló a földihez. A fűhős a mennyországba, illetve az égbe érés képességét a próbatételek sorozata után, beavatásakor szerzi meg, s az akadályok leküzdését követően a hőszok, az istenek közé emelkedik.

A horvát képzetekben sem ismeretlen az ég és a föld összeérését, egyesülését leíró mozzanat, az egyik mese ugyanis elmondja, hogy valamikor az ég egészen közel ért a földhöz, hanem aztán egyszer csak az ég valami miatt megharagudott, majd a föld fölé emelkedett.

Eme archetípus kimutatható a bácskai részen élő hercegszántói sokácok (horvátok) egyik leánykérő rítusánakében.

*Faljen Isus, kućni domaćine,
i svi koji stojite š njime.
Mi smo došli iz daleka kraja
di se nebo sa zemljicom spaja,
da videmo lipoticu vašu,
ako Bog da, skoro snaju našu.
Doved'te nam tu vašu divojku!
Je l' dostojna našemu junaku
i ovomu prosnjače kolaču?*

Je l' vrat bili za sjajne đerdane,
jesu l' ruke za naše prstenje.
Je li tilo za naše odilo? Oj! (...)

Dicsértessék a Jézus Krisztus, házigazdám,
és annak egész háznépe.
Messzi vidékről érkeztünk ide,
ahol az Ég a Földdel egyesül,
hogy megnézzük gyönyörűséges lányukat,
ha Isten úgy akarja, hamarosan menyüinket.
Vezesse hát elénk leányukat!
Méltó-e a legényhez,
és ehhez a leánykérő kalácshoz?
Fehér nyaka a fényes gyöngyökhöz,
ujjai pedig a hozott gyűrűkhöz.
Testének sudarát ékesítheti-e ruhánk? Ej! (...)

(Živko Mandić gyűjtése – a szerző fordítása)

A hercegszántói horvát rítusének sorai valójában az isteni gyermekek Ivan (Iván) és Maro (Máró, Marica) leendő szent nászát írják le. A leánykérő ének tanúsága szerint a kikérés ott játszódik le, ahol az ég a földet éri, valójában az ősi, kezdeti állapotok idején.

Az alföld című versében Petőfi Sándor magyar költő is felhasználta az ég és a föld találkozásának motívumát: *Messze, hol az ég a földet éri, / A homályból kék gyümölcsfák orma / Néz,...* – írta. A Dráva menti horvát hagyományvilágon nevelkedett horvát költő, Simara Gyula *Puzsarov* (Felsőszentmárton, 1949 – Siklós, 1994) egyik kéziratban fennmaradt versében szintén megjelenik a föld és az ég összeérésének topozsa:

(...) *na vrh jedne stare jele
što samotno stoji tamo
gdje je zemlja s nebom jedno
kamo prva ljubav leti
okupana to u sreći
gdje se rađa mlada vila
plavom kosom plavim okom
da mi dođe majskom zorom
i donese snagu moju
što si sobom ti ponijela
kada si me ostavila (...)*

(...) *egy öreg fenyő csúcsára
mely magányosan ott áll,
ahol a föld az éggel egyvé vál,
ahova az első szerelem száll
szerencsében megfürödve,
ahol ifjú tündér születik
szőke hajú és kék szemű,
hogy májusi hajnalban hozzám jöjjön
s erőt hozzon nékem,
amit elvittél tőlem,
amikor magamra hagytál (...)*

(A szerző fordítása)

Petőfi verssorai gyümölcsfákat, valójában kertet sejtetnek; Puzsarov a vágyvilág-, illetve a tündérmennyország képét vetíti elénk. Ez az őrtilosi hiedelemmondával, valamint a következőkkel kiegészítve nem szorul további magyarázatra.

„Raj”, mennyország-képzetek

A szláv nyelvek többségében a *raj* (mennyország) elnevezés *paradisus*-t (paradicsomot) jelent, ám eleinte az minden bizonnyal *pokrajina bez zime*-t (tél nélküli tartományt) jelölt, illetve az *otok blaženih*-t (a megboldogultak szigetét), tehát azt a helyet, ahol a meghaltak lelkei tartózkodnak. A szlovén nyelvben a *rajni* melléknév, valamint a szarajevói muszlinok főnévként használt *rajnik* szava őrzi, s az „elhunytat” jelölik vele. A litván nyelvben (*rajas*) és a lettben (*raja*) is ismert a kifejezés. A nyelvészek egyelőre nem értenek egyet abban, hogy balti-szláv ősrököségről vagy a szláv nyelvekből átkölcsönzött kifejezésről van-e szó.

A mennyország, mint rét

A szláv népek képzeteiben a mennyország, mint az ég legszebb részén elhelyezkedő *zöld és virágos rét* jelenik meg, amelyről a legkorábbi feljegyzések *Ibn-Fadlan* arab utazó a szlávokról (oroszokról) szóló híradásában, 922-ben kaptak helyet.

A szláv hitvilág képzetei gyakran zöld rétnek, mezőnek, emellett zöld vagy virágos kertnek, illetve keresztény hatásra aranymennyországnak írnak le, amelynek kulccsal nyitható kapuja vagy ajtaja van, a kulcsnak pedig tulajdonosai, őrzői. Mindezt a horvát, magyar, szlovén, szerb és lengyel népi imádságok rendkívül gazdag adatokkal igazolják. A kulcsörzők, illetve azok birtokosai általában Szent Miklós, Szent Péter, Szent György.

A zalai horvát archaikus népi imák a fénylő mennyországot *zöld rétnek* írják le, amely a világ végén, a *túlvilágon* van. Ennek párhuzamai kimutathatók a somogyi Vízvár környéki „kaj-horvátok” archaikus imáiban is, amelyekben a mennyország *zöld füvel benőtt terület*, ahol meleg víz (véltetően patak, tó) található. Benne a Szentanya a fekete szemét és kezét mossa, s nagyokat tapsol, amitől visszhangzik a világ (ez utóbbi valójában utalás lenne a tisztátalan erővel szembeni „hangos várfal” képzésére).

A Dráva menti horvátok imádságaiban a *mező* egyenlő a mennyországgal. A nyugat-magyarországi horvátok (Narda, Vas megye) a mennyországot *sík mezőnek* (ravno polje) írják le, új klastrommal a közepén.

A magyarországi szlovének imáiban: *Mária elaludt / A zöld réten...*

Nos, a zalai horvát népi imádságokban a réten, illetve a fényes mennyországban általában megjelenik a nyáj őrzője is, aki nem más, mint Isten, akit a

meghalt lelkek, azaz a „juhok ismernek”. Az imádság az elképzelt rét mellett további igen fontos információkkal szolgál a mennyországgal kapcsolatosan. Szent Péter, a katona, a „zöldbe” vezeti a lelkeket. Szent Péter alakjában tehát a számos lélekvezető egyike sejlik föl.

A zalai Molnáriban lejegyzett horvát népi imában mindez így nyer megfogalmazást:

*Hajtmo spat, Boga zvat,
Nan kraj svetli raj
De ovčari ovce paso,
Ovce Boga poznajo,
Drugi ljudi ne mrejo.
Sveti Peter oružnik
Ki nas pela v zelenik.
V zeleniku koracica,
Pred nom kleči Marija,
Bile ruke pere,
Černe joči spira,
Križ hodi po nebe,
Maria hodi po zemle.
Tri glase nose čas,
Svega Sinka proseča:
„Daj mu, Sinek, onu reč
Kaj ti Bog obečal.
Bog ti da klučece,
Kaj buš pole i gore daroval,
Ono telo ranjeno,
Kej je z neba zvišnjeno!
Da nam Bog pomozí. Amen.”*

*Térjünk nyugovóra, Istent hívjuk szóra,
Túlhan van a fényes mennyország,
Hol a pásztorok juhokat legeltetnek,
A juhok Isten ismerősei,
Más emberek nem ismerhetik.
Szent Péter a katona,
Zöldbe vezet, el oda.
A zöldben van egy ajtó,
Előtte térdepel Mária,
Fehér kezét mossa,
Fekete szemét mossa.
Kereszt jár az égen,
Mária jár a földön.
Három szava hallik,
Fiát ekképp kérlelvén:
„Add meg, Fiam, azt a szót,
Amit Isten megígért.
Isten ad majd kulcsokat,
Melyekkel megajándékozod a mezőt és a hegyet,
Megsebzett testeddel,
Mely felemelkedett az égből!
Segítsen meg az Isten. Amen.”*

(A szerző gyűjtése és fordítása)

A Dráva melléki vízvári horvátok imájában a nap-alja alatt van az isteni tető, ahol zöld temető található. Értelmezve a szöveget megállapíthatjuk, hogy

az égi kupolán lévő Nap közelében található a zöld mennyország, benne a rituális megtisztuláshoz elengedhetetlenül szükséges melegvizű forrásokkal, ahol Mária, majd hozzá hasonlóan a lelkek is alávetik magukat a szertartásos mosdásnak, s Istennek örvend, vígad mindenki, aki odakerül.

*Ajde spat, Boga zvat
I Majku Mariju na milu zvat.
Marija je Božja Majka,
Ona če dobro dati.
Hodi sim, leži sim,
Saku noć na pomoč!
Sveti Petar položnik,
Na tebi je zelenik,
Na zeleni travici,
Po ni topli vodici
De se Majka Marija mije,
Bele ruke spire.
Ručice jekne,
Saj svet jekne,
Marija se ogledne
Na sunčani shod,
Na Boži krov,
Na groblju zelenjeti,
Bogu veseliti,
Hvalen budi, Jezuš Kristuš!*

*Menjél aludni, Istent hívni,
És Mária Anyát kedvesen meghívni.
Mária az Istenanya,
Ő majd jót ad.
Gyere ide, feküdj ide,
Minden este segítségünkre legyen!
Szent Péter a magasrangú,
Rajtad van a zöld,
A zöldellő füvecskén,
Azon a meleg vizecskén,
Ahol Mária Anyánk mosdik,
Fehér kezét mossa.
Tenyerét összecsapja,
Az egész világ visszhangzik tőle.
Mária szétekint
Napkupola aljára,
Az isteni tetőre.
A síron zöldellni,
Istennek örülni,
Dicsértessék az Úr Jézus!*

(A szerző gyűjtése és fordítása)

A mennyország, mint zöld kert

A baranyai horvátok (sokácok és bosnyákok) sírfeliratai a mennyországot különbözőképpen írják le. Beremenden (Breme) *Raj zemaljski nek ti sije* (A földi mennyország néked fényljen!); Kátolyban *Dodjite svi angjeli i nebeski kori,/ neka se veseli naš mili/ sin u nebeskim dvoru* (Gyertek ide összes angyalok és égi

seregek, / had örvendezzen a kedves / fiunk a meny-
nyei palotákban!). Nagykozár (Kozar): *Rajska bašća*
(mennyországi kert), illetve *Duša mi je u nebeskoj bašći*
(Lelkem az égi kertben van); Versend (Vršenda): *U*
rajskoj bašći lipo cviče berem (Mennyország kertjében
szép virágot szedek); Monyoród (Minjorod): *Ja sam u*
nebeskoj bašći (Égi kertben vagyok).

(Živko Mandić gyűjtése)

E mennyországról alkotott horvát elképzelések
igen archaikusnak tekinthetők, amelyek a szláv ős-
vallásból merítenek, s más szláv népeknél is kimu-
tathatók. Az észak-orosz képzetek szerint a menny-
ország például: *mindig zöld kert, amely az égen van: a*

pokol pedig a föld alatt. A mennyországba semmilyen
ételt nem adnak, ott senki sem éhes, ott a levegő jó, mint
a kertben. A hazai Dráva menti horvátoknál a vágy-
világ mennyországot úgy képzelik el, hogy énekek
szólnak és állandóan tart a vágadozás.

A már idézett X. századi arab utazó, Ibn-Fadlan,
az oroszok temetkezési leírásában arról is szól, hogy
a poljeski parasztok a mennyországot hatalmas kert-
nek képzelik el, amely tízféle magas üvegfallal van
bekerítve, s üveg kupolával van lefedve. Ott soha
sincs hideg és rossz idő, mindig süt a nap, amely
nem éget, csak melegít; ott nincs villámcsapás, sem
villámlás: minden üde zöld, magas fákkal és tarka
virágokkal körülvéve.

Frankovics György

Magyar költők örmény és cigány hangon

Kerék Imre

Örmény dal

Emésztő bánat mardossa szívem,
Életem sorvad, mért vagyok árva?
Könnyeim árja tengerré duzzad,
Csak bánatomat anyám ne lássa.

Ó a hegyekbe elfutok innét,
Testem szakadék sziklája zúzza,
Szívem hadd lenne farkasok étke,
Csak halálomról anyám ne tudna.

Gergely Ágnes

Örmény dal

Nemcsak álomban élek
azóta ébren alszom
bokor mélyén madár
ujjaid közt az arcom

rózsa fekete rózsa
feltámad minden reggel
nincs teljes ébredésem
lecsuksz a két szemeddel

Csorba Győző

Cigány dalok

I.

Vízért esengtem,
egyetlen kortyért:
leszíttek rúttul,
durván kilöktek,
pedig zokogtam...
– Nem kértem semmit
soha azóta:
szeles hegyek közt
rabló vagyok most.

II.

Sem a locsogó fénnyel,
mit önt a pirkadat,
sem bő forrás habjával,
sem a harmat vizével,
sem könnyem záporával
nem moshatom fehérre arcomat...

III.

Láttam egy új akasztófát
szép-finoman megfaragva;
s szólt hozzám az akasztófa:
„Jó cigány, vigyázz magadra!”

IV.

Hideg van, jaj, anyám, nagyon,
mint a kocsonya, reszketek.
– Fiacskám, fogd e madzagot,
kötözd a derekadra jól,
s képzeld, hogy inged van neked.